

RPO-712173-VII-720.5/12/AI

**Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji
z wizytacji w Zakładzie Karnym w Rzeszowie-Załężu
(wyciąg)**

1. Wstęp

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku z dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) oraz działając z upoważnienia Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 18-20 września 2012 r., do Zakładu Karnego w Rzeszowie-Załężu (zwanego dalej Zakładem lub jednostką) udał się Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich Ryszard Czerniawski oraz pracownicy Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji” (zwanego dalej KMP lub Mechanizmem): Damian Kalita, Marcin Kusy, Wojciech Sadownik oraz Aleksandra Iwanowska (prawnicy), a także ekspert z zakresu psychologii – Janina Agnieszka Kłosowska. Wyniki ekspertyzy zostały włączone w treść raportu.

Pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji sprawdzili na miejscu sposób traktowania osób pozbawionych wolności, w szczególności pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem. Przeprowadzona wizytacja swoim zakresem obejmowała sprawdzenie sposobu traktowania skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, upośledzonych umysłowo oraz osób tymczasowo aresztowanych.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę z ppłk mgr Andrzejem Leńczukiem - dyrektorem Zakładu;
- dokonano oglądu pomieszczeń na dwóch oddziałach terapeutycznych przeznaczonych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo oraz oddziałach, na których

znajdują się cele przeznaczone dla tymczasowo aresztowanych, w tym: wybranych losowo cel mieszkalnych, pomieszczeń, w których realizowane są warsztaty terapii zajęciowej, cel zabezpieczających, cel izolacyjnych, cel przejściowych, świetlic, bibliotek, siłowni, ambulatorium;

- dokonano oglądu kantyny, łaźni, sal widzeń, pomieszczeń radiowęzła, kaplicy, pomieszczeń, w których zlokalizowane jest centrum k-o;
- przeprowadzono w czasie wizytacji cel mieszkalnych i innych pomieszczeń rozmowy ze skazanymi, tymczasowo aresztowanymi oraz pracownikami jednostki;
- przeprowadzono na osobności indywidualne rozmowy z wybranymi osadzonymi, w szczególności z osobami, niepełnosprawnymi fizycznie, cudzoziemcami, osobami w podeszłym wieku oraz z osobami, wobec których stosowane były środki przymusu bezpośredniego.

Pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji poinformowali kierownictwo Zakładu Karnego oraz jego pracowników o ustaleniach dokonanych w ramach powyższych czynności, a także wysłuchali ich uwag i wyjaśnień.

Po zakończeniu wizytacji przeanalizowano: Zarządzenie Wewnętrzne Nr 42/12/DP Dyrektora Zakładu Karnego w Rzeszowie z dnia 31 maja 2012 r. w sprawie ustalenia zasad porządku wewnętrznego obowiązującego w zakładzie oraz stosowania ulg, sprawozdanie z wizytacji sędziego penitencjarnego, plan szkoleń personelu jednostki, zestawienie postępowań dyscyplinarnych prowadzonych wobec funkcjonariuszy, zestawienie zdarzeń nadzwyczajnych, informacje dotyczące skarg osadzonych, zestawienie wymierzonych kar dyscyplinarnych oraz udzielonych ulg i nagród, raport dotyczący stosowania środków przymusu bezpośredniego, dane dotyczące wystąpienia przypadków samoagresji, zestawienie osadzonych zatrudnionych, sprawozdanie z działalności kulturalno-oświatowej, informacje dotyczące działalności remontowej i inwestycyjnej w jednostce, cennik artykułów dostępnych w kantynie.

2. Legalność pobytu

Pojemność Zakładu Karnego w Rzeszowie wynosi 1002 miejsca. W jednostce funkcjonują 3 oddziały terapeutyczne: 2 oddziały dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, w tym dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (151 miejsc zakwaterowania) oraz oddział terapeutyczny dla skazanych uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych (41 miejsc zakwaterowania). Na dwóch oddziałach mieszkalnych zlokalizowano również cele przeznaczone dla tymczasowo aresztowanych.

W dniu 19.09.2012 r. zaludnienie jednostki wyniosło 998 osadzonych, w tym 145 skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, 35 skazanych uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych oraz 94 tymczasowo aresztowanych.

Zakład Karny w Rzeszowie-Załężu funkcjonuje w strukturze oddziałów penitencjarnych. W jednostce wyodrębniono 3 oddziały (A, B, C), na których czele stoją zastępcy dyrektora Zakładu. W skład oddziału penitencjarnego A wchodzi oddziały mieszkalne I, IV i IX przeznaczone dla tymczasowo aresztowanych oraz skazanych odbywających karę po raz pierwszy w zakładzie karnym typu zamkniętego lub półotwartego, oddziału penitencjarnego B – oddziały mieszkalne III, V i VII przeznaczone dla recydywistów penitencjarnych odbywających karę w zakładzie karnym typu zamkniętego, oddziału penitencjarnego C - oddziały mieszkalne II, VI, VIII, X, XI przeznaczone dla skazanych pierwszy raz karanych odbywających karę w systemie terapeutycznym w zakładzie karnym typu zamkniętego, recydywistów penitencjarnych odbywających karę w systemie terapeutycznym w zakładzie karnym typu zamkniętego, młodocianych odbywających karę w zakładzie karnym typu zamkniętego oraz dla tymczasowo aresztowanych.

W trakcie oglądu cel mieszkalnych na oddziale terapeutycznym przedstawiciele KMP zaobserwowali, iż w części cel przebywali skazani niezakwalifikowani do odbywania kary w systemie terapeutycznym. Zgodnie z wyjaśnieniami kierownik oddziału terapeutycznego sytuacja taka była

podyktowana koniecznością zapewnienia osadzonym minimalnej powierzchni mieszkalnej.

3. Personel

W dziale penitencjarnym i ośrodka diagnostycznym zatrudnione są łącznie 32 osoby – kierownicy działu penitencjarnego i ośrodka terapeutycznego, ich zastępcy, 18 wychowawców, wychowawcy ds. pomocy postpenitencjarnej, k-o i sportu (łącznie 5 osób) oraz 5 psychologów.

Z kolei w dziale terapeutycznym łączna liczba etatów wynosi 15. Jego skład personalny przedstawia się następująco: kierownik oddziału terapeutycznego, 5 wychowawców, 6 psychologów oraz 3 terapeutów.

W roku ubiegłym odbyło się 11 szkoleń przeznaczonych dla pracowników działu penitencjarnego oraz terapeutycznego. Dzięki szkoleniom personel miał możliwość poszerzenia swojej wiedzy m. in. z zakresu: prognozowania kryminologiczno-społecznego w realizacji systemu przepustkowego oraz przygotowania skazanego do warunkowego przedterminowego zwolnienia, przeciwdziałania negatywnym przejawom podkultury przestępczej, roli programów resocjalizacyjnych w procesie kształtowania społecznie pożądanых postaw. Ponadto, w roku 2011 zorganizowano po 5 szkoleń dla personelu oddziałów penitencjarnych A i B, w tym dotyczących: zachowań autodestrukcyjnych i suicydalnych wśród osadzonych, przeciwdziałania zachowaniom agresywnym osadzonych, kształtowania właściwych relacji interpersonalnych z osadzonymi, niwelowania napięć emocjonalnych skazanych, rozwijania ich zainteresowań oraz zagospodarowywania czasu wolnego poprzez działalność kulturalno-oświatową oraz sportową. Kadra oddziału penitencjarnego C miała możliwość uczestnictwa w 11 szkoleniach, w tym podejmujących kwestie specyfiki kontaktu z osadzonymi zakwalifikowanymi do odbywania kary w systemie terapeutycznym, a także szczególnych warunków pracy z osadzonymi zakwalifikowanymi jako stwarzający poważne zagrożenie społeczne lub zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego.

Wśród szkoleń przewidzianych do realizacji oraz zrealizowanych w roku bieżącym wymienić z kolei należy, m. in. szkolenie z zakresu przeciwdziałania samouszkodzeniom i próbom samobójczym wśród osadzonych, analizy przepisów prawnych regulujących sposób postępowania z sprawcami przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, etyki zawodowej funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu. Odrębnie zaplanowano również szkolenia dla pracowników poszczególnych oddziałów penitencjarnych: wykonywanie kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania w świetle zmian kodeksu karnego wykonawczego, znaczenie kontaktów z rodziną w procesie wykonywania kary, zasady tworzenia programów społecznej readaptacji recydywistów penitencjarnych, stres i jego rola w pracy funkcjonariuszy Służby Więziennej, specyfika uzależnienia od substancji odurzających lub psychotropowych.

4. Warunki bytowe

Na potrzeby oddziału terapeutycznego przeznaczono 3 oddziały mieszkalne. W oddziałach mieszkalnych II i VI osadzeni są skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzeni umysłowo, w tym sprawcy przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, a w oddziale X – skazani uzależnieni od środków odurzających lub psychotropowych. Z kolei cele dla tymczasowo aresztowanych zlokalizowane są na oddziale IV oraz VIII.

Warunki bytowe panujące w celach mieszkalnych różnią się na poszczególnych oddziałach mieszkalnych. Warunki stworzone na oddziale VI można określić jako dobre, a na pozostałych wizytowanych oddziałach jako dostateczne. Na ścianach niektórych cel widoczne są ślady wilgoci oraz zagrzybienia. Podłogi części cel mieszkalnych wyłożono drewnianym parkietem, którego stan wymaga dokonania niezbędnych napraw (obluzowane klepki podłogowe). W niektórych celach wizytujący zwrócili również uwagę na brak kratki wentylacyjnych, co zgodnie z informacjami udzielonymi przez

funkcjonariuszy, jak i osadzonych stanowi pozostałość po dokonywanych kontrolach cel.

W większości wizytowanych cel kąćki sanitarne są zabudowane jedynie do połowy wysokości, a wejścia do nich przesłonięte wyłącznie ceratą. W ocenie Mechanizmu wskazane cele wymagają pełnej zabudowy kąćka sanitarnego. Zgodnie z linią orzecniczą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (zob. wyrok z dnia 19 kwietnia 2001 r., ETPC 28524/95) oraz mając na uwadze zalecenia CPT zaznaczyć należy, że korzystanie z otwartego kąćka sanitarnego w sytuacji, gdy w celi przebywa więcej niż jeden osadzony, należy uznać za poniżające traktowanie.

Stan sprzętu kwaterunkowego w celach nosi ślady eksploatacji. Odnotowania wymaga stan materacy, które w wielu wypadkach są mocno zabrudzone oraz porozrywane. Dwupiętrowe łóżka nie posiadają zabezpieczeń przez wypadnięciem, ani drabinek umożliwiających wejście na górny poziom. W ocenie przedstawicieli KMP, zaobserwowane braki mogą przyczynić się do upadków (m.in. osób, które nie ujawniły informacji o takich schorzeniach jak padaczka) i spowodować ewentualne uszkodzenia ciała osób, które wchodzą na łóżka korzystając z dostępnego a nieprzystosowanego do tego sprzętu kwaterunkowego lub próbując na nie wskoczyć. Dla osób o obniżonej sprawności fizycznej wejście na piętrowe łóżko może okazać się bardzo trudne lub praktycznie niemożliwe. Jeden z osadzonych, z którymi przedstawiciele KMP przeprowadzili rozmowy stwierdził, iż skreślił kostkę zeskakując z piętrowego łóżka. Sprawa ta nie była jednak przez Mechanizm badana.

Łaźnie, z których korzystają osadzeni z oddziału terapeutycznego oraz tymczasowo aresztowani zlokalizowane są w pawilonach A oraz B. Ich stan należy ocenić jako dobry. Ściany wyłożone są glazurą, sufit - płytami chroniącymi przed wilgocią. W obu łaźniach wyodrębniono po 18 stanowisk do kąpieli pod prysznicem, w tym po 3 w odrębnych kabinach. W żadnej z nich nie zainstalowano natomiast uchwytów ułatwiających kąpiel osobom niepełnosprawnym. Z łaźni skazani mogą korzystać raz w tygodniu, a kąpiel trwa 7 minut. Biorąc pod uwagę pojawiające się krytyczne głosy więźniów dotyczące zbyt rzadkich kąpieli, warto

przytoczyć jedno z ostatnich orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wydane w sprawie *Ananyev i inni przeciwko Rosji*, w którym Trybunał zauważył, że *Prawdziwie ludzkie środowisko nie jest możliwe bez łatwego dostępu do toalety czy możliwości utrzymania swego ciała w czystości. Trybunał często stwierdzał, że czas na wzięcie prysznica zwykle przyznawany więźniom w aresztach śledczych w Rosji był ograniczony do 15 – 20 minut raz w tygodniu. Był więc oczywiście niewystarczający do zachowania właściwej higieny ciała* (orzeczenie w trybie wyroku pilotażowego – 10 stycznia 2012r., Izba (Sekcja I), Nr skargi 42525/07 i 60800/08). Krajowy Mechanizm Prewencji także stoi na stanowisku, że możliwość kąpieli raz na tydzień jest niewystarczająca do utrzymania należytej higieny, a walor ekonomiczny takiej częstotliwości podnoszony często przez władze jednostek penitencjarnych, ma charakter jedynie pozorny. Więźniowie korzystający z dodatkowych, prowizorycznych kąpieli w celach mieszkalnych, zużywają więcej wody oraz prądu niezbędnego do jej podgrzania, niż zużyliby podczas kąpieli w więziennej łaźni. Dlatego w ocenie Mechanizmu władze Zakładu powinny zwiększyć częstotliwość kąpieli dla osadzonych.

Większość osadzonych, z którymi przeprowadzono rozmowy nie zgłaszała uwag odnośnie warunków bytowych. Pojedyncze skargi dotyczyły zbyt małej ilości warzyw i owoców w diecie oraz wyposażenia cel kilkuosobowych w zaledwie jedną miskę.

Jedyna cela przystosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych znajduje się na oddziale XI, przeznaczonym dla skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu. Oddział zlokalizowany jest w odrębnym budynku zaprojektowanym z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych (przed wejściem do budynku znajduje się podjazd dla wózków inwalidzkich, podłogi wykonane z antypoślizgowego tworzywa, szerokość drzwi umożliwia przejechanie wózkiem inwalidzkim).

W trakcie oglądu celi nie przebywali w niej niepełnosprawni, a osoby, które zgodnie z udzielonymi przedstawicielom Mechanizmu informacjami, poprosiły o zakwaterowanie na oddziale XI (dane usunięto). Cela przeznaczona jest dla dwóch osadzonych, a jej stan określić należy jako bardzo dobry. W kąciu

sanitarnym obok miski ustępowej oraz prysznicza zaopatrzonego w krzesło zamontowano uchwyty ułatwiające osobom niepełnosprawnym korzystanie z wymienionych urządzeń sanitarnych. Jedyne zastrzeżenie budzi brak zabudowy kącika sanitarnego, który w żaden sposób nie jest wydzielony od reszty celi. Tym samym kącik sanitarny nie zapewnia intymności osadzonym w trakcie kąpieli lub załatwiania potrzeby fizjologicznej.

Nadmienić należy, iż ze względu na szczególne przeznaczenie oddziału XI osoby niepełnosprawne niezakwalifikowane jako stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu mogą nie wyrażać zgody na zakwaterowanie ich w celi przystosowanej do potrzeb osób niepełnosprawnych zlokalizowanej na tym oddziale. Z odbywaniem kary na oddziale dla tzw. skazanych „niebezpiecznych” wiąże się bowiem szereg obostrzeń, o których mówi art. 88b kkw. W związku z powyższym KMP zaleca rozważenie możliwości przystosowania jednej z cel mieszkalnych, na innym oddziale mieszkalnym, do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Spacery osadzonych realizowane są na dwóch polach spacerowych, na których znajdują się ławki oraz zadaszenia chroniące przed deszczem. W trakcie spacerów dozwolone jest palenie wyrobów tytoniowych. W związku z realizacją spacerów pojawiły się uwagi krytyczne osadzonych dotyczące pokrywania się grafiku spacerów z grafikiem zajęć na świetlicy.

Osadzeni posiadający środki finansowe mogą trzy razy w miesiącu dokonywać zakupów artykułów żywnościowych, wyrobów tytoniowych oraz innych przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w jednostce. Osadzeni realizują zakupy osobiście udając się do kantyny. Jednocześnie dokonywać zakupów może maksymalnie 10 osób. Kantyna dysponuje szerokim asortymentem towarów, w tym wyborem świeżych warzyw i owoców, soków owocowych, nabiału oraz prasy. Ponadto, osadzeni mają możliwość indywidualnego zamawiania towarów spoza listy dostępnych produktów.

W odniesieniu do możliwości dokonywania zakupów osadzeni zgłaszali skargi dotyczące ograniczeń w zakupie kawy. Jednorazowo dopuszczalny jest bowiem zakup 0,5 kg kawy. Zgodnie z informacjami udzielonymi przez dyrektora

jednostki powyższe ograniczenie ma dwojakie uzasadnienie: pozwala zapobiegać nadmiernemu nagromadzeniu rzeczy w celach mieszkalnych, utrudniających kontrolę cel, a także przeciwdziała traktowaniu przez skazanych kawy jako przedmiotu handlu.

5. Traktowanie

Z danych udostępnionych przez administrację Zakładu Karnego w Rzeszowie-Załężu wynika, iż w 2011 r. odnotowano 46 zdarzeń nadzwyczajnych, w tym 15 z udziałem osadzonych z oddziału terapeutycznego (7 przypadków bójki lub pobicia oraz 7 samouszkodzenia) oraz 4 z udziałem tymczasowo aresztowanych (2 przypadki samouszkodzenia oraz 2 usiłowania samobójcze). Natomiast w roku bieżącym do dnia wizytacji miało miejsce 28 zdarzeń nadzwyczajnych: 8 z udziałem osadzonych z oddziału terapeutycznego (4 zdarzenia zakwalifikowane jako bójka lub pobicie, 2 usiłowania samobójcze, ujawnienie przedmiotu niedozwolonego i niebezpiecznego, zgon osadzonego z przyczyn innych niż samobójstwo) i 3 w których uczestniczyli tymczasowo aresztowani (2 samobójstwa oraz 1 przypadek bójki lub pobicia).

W roku 2011 zarejestrowano łącznie 11 przypadków autoagresji: 2 usiłowania samobójcze, 2 samouszkodzenia, 7 przypadków odmowy przyjmowania pokarmów. Osadzeni z oddziału terapeutycznego dopuścili się 6 tego typu zachowań, a jeden czyn autoagresywny był dokonany przez osobę tymczasowo aresztowaną. Od początku roku 2012 do dnia wizytacji odnotowano z kolei 6 przypadków samoagresji (usiłowanie samobójcze, samouszkodzenie, 4 odmowy przyjmowania pokarmów), w tym 5 zachowań autoagresywnych osadzonych z oddziału terapeutycznego. Zgodnie z informacjami udzielonymi przez administrację jednostki powyższe dane dotyczą przypadków samoagresji powodujących rozstrój zdrowia powyżej 7 dni lub konieczność hospitalizacji.

Z analizy rejestru samoagresji prowadzonego na oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi wynika jednak, iż od początku 2012 roku zanotowano łącznie 38 przypadków autoagresji, w tym: 10 pocięć, 10 połyków, 13 odmów przyjmowania pokarmów,

1połyk i pocięcie, 2 uderzenia ręką lub głową w ścianę, 2 zatrucia lekami. Wśród wskazanych 38 aktów 10 zakwalifikowano jako mające motywacje emocjonalną i 28 jako instrumentalne. W każdym przypadku autoagresji przeprowadzana jest konsultacja z psychologiem, której celem jest między innymi określenie motywacji podjęcia autoagresji.

W roku ubiegłym przeciwko funkcjonariuszom Zakładu Karnego Rzeszów-Załęże prowadzono jedno postępowanie dyscyplinarne w związku z naruszeniem art. 230 ust. 3 pkt 2 ustawy o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523), tj. o zaniechanie czynności służbowej lub wykonanie takiej czynności w sposób nieprawidłowy. Postępowanie zakończono wymierzeniem kary dyscyplinarnej nagany. W roku 2012 r. przeciwko funkcjonariuszom jednostki prowadzono 5 postępowań w następujących sprawach: odmowa wykonania polecenia służbowego (zakończone wymierzeniem kary dyscyplinarnej nagany), naruszenie dyscypliny służbowej i wprowadzenie w błąd przełożonego (zakończone umorzeniem postępowania dyscyplinarnego), 3 postępowania związane z niedopełnieniem obowiązków służbowych w zakresie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności (wszystkie zakończone uniewinnieniem funkcjonariuszy).

W 2011 r. w Zakładzie odnotowano łącznie 436 skarg, a w okresie od 01.01 do 18.09. 2012 r. – 348 skarg. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez administrację jednostki zarówno w roku ubiegłym, jak i bieżącym najliczniejsze kategorie tematyczne stanowiły skargi dotyczące opieki zdrowotnej oraz traktowania przez funkcjonariuszy. W roku 2011 za zasadną uznano jedną skargę dotyczącą nienadania właściwego biegu sprawie przetransportowania osadzonego celem podtrzymania jego kontaktów z rodziną, a w 2012 r. za zasadne częściowo uznano 3 skargi dotyczące: niewydania osadzonemu odpowiedniej ilości odzieży skarbowej, pracy radiowęzła oraz uniemożliwienia dokonania zakupu artykułów żywnościowych i tytoniowych.

Większość osadzonych z obu oddziałów terapeutycznych bardzo pozytywnie oceniła pracę kierownik oddziału, wychowawców, psychologów i oddziałowych. Skazani, z którymi przeprowadzono rozmowy podkreślali, iż

personel interesuje się ich problemami, żaden z rozmówców nie miał także problemów z umówieniem się na rozmowę do wychowawcy lub psychologa. W jednostkowych sytuacjach skazani zwracali uwagę, iż zdarzają się przypadki zwracania się do nich przez oddziałowych po nazwisku lub „na ty”.

Także tymczasowo aresztowani osadzeni na oddziale VIII nie zgłosili poważniejszych zastrzeżeń w odniesieniu do traktowania przez funkcjonariuszy.

Odmienne przedstawia się sytuacja na oddziale IV, w którym również zlokalizowane są cele dla tymczasowo aresztowanych. Zgodnie z informacjami przekazanymi przedstawicielom KMP przez osoby tam umieszczone, dominującą formą zwracania się do tymczasowo aresztowanych przez oddziałowych jest forma z użyciem wyłącznie nazwiska, przezwiska nadanego przez samych funkcjonariuszy lub forma „na ty”. Jeden z tymczasowo aresztowanych opowiedział o sytuacji, w której oddziałowy przywoływał go gwizdząc i klepiąc się po nodze w sposób sugerujący, że przywołuje psa. Osoby tymczasowo aresztowane w przeprowadzonych rozmowach zwróciły uwagę wizytujących na szereg innych nieprawidłowości w traktowaniu przez oddziałowych: zwracanie się w sposób wulgarny, powtarzające się zachowania prowokacyjne, straszenie umieszczeniem w celi zabezpieczającej w sytuacji, gdy w opinii tymczasowo aresztowanych ich zachowanie nie stwarzało podstaw do zastosowania środka przymusu bezpośredniego, skomentowanie przez oddziałowego zakupów dokonanych przez tymczasowo aresztowanych słowami *oj za bogato tu u was* lub *zamknąć się, bo was tu rozpiardolę* jako reakcji oddziałowego na pytanie o powód przeniesienia tymczasowo aresztowanych do innych cel mieszkalnych.

Krajowy Mechanizm Prewencji pragnie w tym miejscu podkreślić, że opisywane przez więźniów zachowanie funkcjonariuszy nie powinno mieć miejsca, ze względu na obowiązujący nakaz respektowania godności osób pozbawionych wolności. Podstawową zasadą traktowania skazanego jest bowiem zasada humanitaryzmu, zawarta w art. 4 § 1 kkw, zgodnie z którym kary, środki karne, zabezpieczające i zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, w szczególności z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Godność

człowieka jest bowiem nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona należy do obowiązków władz publicznych (art. 30 Konstytucji).

W tym miejscu warto także przytoczyć regulację Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami (Nowy Jork 1984), w myśl której wszyscy członkowie personelu spełniają swoje obowiązki oraz zachowują się w taki sposób, aby oddziaływać pozytywnie na więźniów i zapewniać sobie ich szacunek (reg. 48). W wizytowanym Zakładzie, z uwagi na przytoczone głosy krytyczne tymczasowo aresztowanych, postulat ten trudno uznać za zrealizowany.

Z informacji przekazanych przez część osadzonych z oddziału IV wynika ponadto, iż zdarzają się sytuacje, w których młodszy tymczasowo aresztowani, tj. osoby około dwudziestego roku życia, popadają w konflikty z oddziałowymi, skutkujące przypadkami naruszania nietykalności cielesnej, a także stosowania przemocy. W związku z powyższym przedstawiciele KMP przeprowadzili rozmowy ze wszystkimi tymczasowo aresztowanymi, którzy z uwagi na swój wiek byli potencjalnie narażeni na doświadczanie tego typu zachowań ze strony oddziałowych. Wśród rozmówców dwóch stwierdziło, iż było ofiarami przemocy ze strony oddziałowych: jedna osoba miała być kopana przez funkcjonariuszy na dyżurce oddziałowego, a druga uderzona w splot trzewny. Osoby te nie zdecydowały się na złożenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa za pośrednictwem przedstawicieli Mechanizmu. Informacje uzyskane przez członków zespołu wizytującego zostały przekazane dyrektorowi jednostki, który zobowiązał się do przeprowadzenia niezbędnych czynności wyjaśniających.

Należy podkreślić, iż poza enumeratywnie wymienionymi w art. 19 ust. 2 Ustawy o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523) sytuacjami funkcjonariuszy obowiązuje całkowity zakaz stosowania siły fizycznej wobec osadzonych. Zakaz ten wyeksponowany został także w art. 64.1 Europejskich Reguł Więziennych (Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych), zgodnie z którym *personel zakładu nie używa siły przeciwko więźniom z wyjątkiem samoobrony lub w przypadku usiłowania ucieczki albo czynnego lub biernego*

oporu fizycznego wobec nakazu zgodnego z prawem i zawsze jako środka ostatecznego. Stosowanie przemocy wobec osadzonych w innych przypadkach należy uznać każdorazowo za przejaw niehumanitarnego traktowania.

Analiza udostępnionych 6 nagrań zastosowania środka przymusu bezpośredniego wzbudziła zastrzeżenia Krajowego Mechanizmu Prewencji w odniesieniu do zastosowania środka celi zabezpieczającej i pasa obezwładniającego wieloczęściowego wobec osadzonego (dane usunięto) (data stosowania środka 06.09.2012 r. godz. 17.28 – 07.09.2012 r. godz. 11.17). We wskazanym przypadku w wątpliwość należy poddać zasadność tak długiego (prawie osiemnastogodzinnego) stosowania środka przymusu bezpośredniego. Zauważyć należy, iż zachowanie osadzonego wydawało się nie uzasadniać potrzeby przedłużenia stosowania środka przymusu bezpośredniego na porę nocną. Ponadto, od godz. 5.00 osadzony zaczął przejawiać wyraźne sygnały świadczące o cierpieniu (krzyki, przeklinanie, próby zmiany pozycji) jakie sprawia mu tak długie unieruchomienie za pomocą pasa obezwładniającego. Sygnały te nasiliły się około godz. 7.45 – osadzony krzyczał, że już nie może wytrzymać i płakał. O godz. 8.25 wyszarpnął rękę z pasa i zaczął rozmasowywać sobie ramię oraz bark. Odczuwane dolegliwości osadzony zgłaszał funkcjonariuszom dokonującym kontroli. W odpowiedzi otrzymał informację, że jeżeli chce opuścić celę zabezpieczającą to powinien zachowywać się *w miarę normalnie* (godz. 5.38) oraz że długość pobytu w celi zależy od jego zachowania (godz. 8.27). W powyższych sytuacjach wypowiedzi funkcjonariuszy sugerują, iż okazywanie oznak cierpienia może stanowić przesłankę do dłuższego stosowania środka przymusu.

Należy zwrócić uwagę, że w myśl art. 19 ust. 2 Ustawy o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523) środki przymusu bezpośredniego mogą być stosowane jeżeli jest to konieczne oraz wyłącznie w celu przeciwdziałania określonym w przepisach zdarzeniom. Powyższa regulacja zawiera zatem wymóg przestrzegania zasady proporcjonalności w stosowaniu środków przymusu bezpośredniego, czyli zachowania równowagi pomiędzy potrzebą wynikającą z konkretnej sytuacji a powodowaną dolegliwością. Oznacza to, konieczność stosowania środków adekwatnych do powodowanego przez osadzonego zagrożenia, ale także wymóg ich współmierności czasowej.

Także w Europejskich Regulach Więziennych (Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy) podkreślono, iż *przymus zastosowany powinien ograniczać się do minimum i być nakładany na jak najkrótszy czas* (Reguła 64.2).

6. Dyscyplinowanie

Z informacji uzyskanych od dyrektora jednostki wynika, iż kary dyscyplinarne w 2011 r. były wymierzane łącznie 1205 razy, w tym w 352 przypadkach ukarano skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym, a w 53 – tymczasowo aresztowanych. Z kolei w okresie od początku 2012 r. do dnia wizytacji w jednostce wymierzono 1182 kary dyscyplinarne. Osadzeni w oddziale terapeutycznym karani byli w tym czasie 294 razy, a tymczasowo aresztowanym wymierzono kary w 77 przypadkach. W roku bieżącym do najczęściej stosowanych należały kary: nagany (266), umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 14 dni (140), pozbawienia możliwości otrzymywania paczek żywnościowych na okres do 3 miesięcy (111), udzielanie widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą na okres do 3 miesięcy (65), pozbawienie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych na okres do 3 miesięcy (35), pozbawienie możliwości korzystania z niektórych zajęć kulturalno-oświatowych (34), pozbawienie możliwości dokonania zakupów wyrobów tytoniowych na okres do 3 miesięcy (32). Struktura kar wymierzanych w roku 2011 przedstawia się w sposób bardzo zbliżony do zaprezentowanej powyżej.

Krajowy Mechanizm Prewencji zapoznał się także z zestawieniem nagród zastosowanych wobec skazanych i tymczasowo aresztowanych od początku 2011 r. do dnia wizytacji. Z przedstawionych Mechanizmowi informacji wynika, że w okresie 01.01. – 19.09.2012 r. udzielono 2430 nagród, w tym 405 skazanym odbywającym karę w systemie terapeutycznym oraz 69 tymczasowo aresztowanym. Wśród udzielonych nagród dominujące były: pochwała (780), zezwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej (737), zezwolenie na dodatkowe widzenie (209), zezwolenie na widzenie w oddzielnym pomieszczeniu bez osoby dozorującej (95), zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej (74).

Krajowy Mechanizm Prewencji pozytywnie ocenia funkcjonującą w Zakładzie Karnym w Rzeszowie-Załężu praktykę nagradzania osadzonych. Perspektywa otrzymania nagrody stanowić może dla skazanych dodatkową zachętę do pracy nad zmianą swojej postawy na społecznie aprobowaną.

7. Prawo do informacji

Dokumentem regulującym prawa i obowiązki osadzonych w jednostce jest Zarządzenie Wewnętrzne Nr 42/12/DP Dyrektora zakładu Karnego w Rzeszowie z dnia 31 maja 2012 r. w sprawie ustalenia zasad porządku wewnętrznego obowiązującego w zakładzie oraz stosowania ulg. Egzemplarze zarządzenia dostępne są w celach mieszkalnych.

W ocenie Mechanizmu przepisy zawarte w powyższym akcie sformułowane są jasno, a ich układ jest przejrzysty. Jedyne zastrzeżenie budzi redakcja §38, zgodnie z którym nagroda w postaci widzenia w oddzielnym pomieszczeniu bez osoby dozorującej może być zrealizowana wyłącznie z osobą najbliższą w rozumieniu art. 115 §11 kodeksu karnego. Takie sformułowanie należy uznać za nietrafne, gdyż zakłada ono znajomość odpowiedniego przepisu kodeksu karnego przez wszystkich osadzonych, co niewątpliwie w rzeczywistości nie ma miejsca. Potwierdzają to rozmowy przedstawicieli KMP z osadzonymi – znaczna część rozmówców twierdziła bowiem, że o udzielenie widzenia w oddzielnym pomieszczeniu bez osoby dozorującej mogą ubiegać się wyłącznie osoby pozostające w związkach małżeńskich. W związku z powyższym KMP zaleca takie formułowanie przepisów porządku wewnętrznego, aby były one zrozumiałe dla wszystkich adresatów, m. in. poprzez wyeliminowanie dyspozycji odsyłających.

W zakresie analizowanego prawa tymczasowo aresztowani zgłosili wizytującym, iż podczas rozmów wstępnych z wychowawcami nie otrzymują kompleksowych informacji o przysługujących im prawach i ciążących na nich obowiązkach. W wyniku braku należytej znajomości zasad funkcjonowania w jednostce, zdarzają się sytuacje, w których tymczasowo aresztowani naruszają obowiązujące nakazy lub zakazy narażając się tym samym na otrzymanie kary

dyscyplinarnej. Biorąc pod uwagę powyższe, należy przyjąć, że obowiązek poinformowania tymczasowo aresztowanego o przysługujących mu prawach oraz ciążących na nim obowiązkach (art. 210 kkw, § 9 ust. 2 i 3 rozporządzenia w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania) nie może być traktowany wąsko, jedynie jako zapoznanie z przepisami, a ma szerszy zakres i obejmuje udzielenie stosownych wskazówek i wyjaśnień, z uwzględnieniem poziomu intelektualnego osadzonego, jego poziomu wiedzy, wykształcenia itp. (S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2010, s. 427; Z Hołda, K. Postulski, Kodeks karny wykonawczy. komentarz, Gdańsk 2005, s. 399).

Na ścianach korytarzy poszczególnych oddziałów wywieszono są adresy instytucji krajowych oraz międzynarodowych stojących na straży praw człowieka. Jedynie na korytarzu oddziału II brak było informacji w tym zakresie.

8. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Osadzeni w oddziale terapeutycznym mogą korzystać z samoinkasujących aparatów telefonicznych zgodnie z harmonogramem w godz. 10.00-12.00 oraz 15.00-19.00. W sytuacjach szczególnie ważnych dla skazanego dopuszcza się możliwość przeprowadzenia rozmowy w innych godzinach lub poza ustalonym harmonogramem. Czas trwania rozmowy wynosi 5 minut. Ograniczenie to nie dotyczy rozmów prowadzonych z obrońcą, pełnomocnikiem, przedstawicielem konsulatu oraz przedstawicielem Rzecznika Praw Obywatelskich.

Osoby tymczasowo aresztowane nie mogą korzystać z aparatów telefonicznych. Należy uznać, iż wynikający z art. 217c całkowity zakaz prowadzenia rozmów telefonicznych przez tymczasowo aresztowanych stoi w opozycji do zagwarantowanego art. 215 § 1 kkw tej grupie osadzonych prawa do obrony. Zgodnie z treścią przytoczonego przepisu tymczasowo aresztowany ma prawo do porozumiewania się z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem albo radcą prawnym podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie. Wyjaśnić należy, że korespondencją, w rozumieniu art. 8 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

z 1950 r. są różne sposoby komunikowania się, w tym także rozmowa telefoniczna. Wbrew dosłownemu brzmieniu art. 215 kkw, przepis ten przyznaje tymczasowo aresztowanemu prawo kontaktowania się z wymienionymi osobami również telefonicznie bądź przy wykorzystaniu innych dostępnych technicznych środków przekazywania informacji.

Podkreślenia wymaga fakt, iż Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu podczas czwartej okresowej wizyty w Polsce w 2009 r. zakwestionował stan prawny w zakresie całkowitego zakazu prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane. Ponadto, całkowity zakaz prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane stoi w sprzeczności z regułami: 95.3, 98.2 i 99, zawartymi w Rekomendacji Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych.

W jednostce wyodrębniono 5 sal widzeń: sala do widzeń pod nadzorem funkcjonariusza, w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt, bez osoby dozorującej, w oddzielnym pomieszczeniu bez osoby dozorującej oraz dla skazanych zakwalifikowanych jako „N”. W sali do widzeń pod nadzorem funkcjonariusza znajduje się kącik dla dzieci oraz kantyna.

Widzenia osadzonych realizowane są od piątku do soboty w godzinach 8.00-15.00. Widzenia nie odbywają się w dni ustawowo wolne od pracy.

Osoby, z którymi rozmawiali pracownicy Mechanizmu nie przekazały uwag krytycznych odnośnie realizacji widzeń w Zakładzie.

9. Prawo do ochrony zdrowia

Personel medyczny jednostki obejmuje 15 osób – funkcjonariuszy SW oraz 2 pracowników cywilnych. W Zakładzie zatrudnieni są lekarz stomatolog, kierownik apteki okręgowej, starszy inspektor apteki okręgowej, technik radiologii, technik rehabilitacji oraz technik protetyk. Jednostka zatrudnia ponadto na umowy cywilnoprawne 3 lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej, radiologa, 2 psychiatrów, dermatologa, lekarza medycyny pracy, laryngologa,

okulistę, neurologa, ortopedę, oraz pulmonologa. W skład personelu medycznego średniego szczebla wchodzi 10 osób: 6 starszych pielęgniarek, 2 pielęgniarki oraz 2 asystentów stomatologicznych.

W skład ambulatorium zakładowego wchodzi gabinety lekarskie rozmieszczone na wszystkich oddziałach mieszkalnych, poradnia stomatologiczna, gabinet diagnostyki obrazowej, gabinet fizykoterapii, apteka okręgowa, gabinet przyjęć lekarskich, USG, spirometrii i EKG. Zgodnie z informacjami udzielonymi przez administrację jednostki w okresie 2011 i 2012 r. dla potrzeb służby zdrowia zakupiono nowy sprzęt medyczny: aparat USG, spirometr, uniwersalny gabinet usprawniania leczniczego, aparat do terapii ultradźwiękowej, unit stomatologiczny.

Lekarze przyjmują osadzonych w wyznaczone dni w godz. 7.30-19.30. Zgodnie z grafikiem przyjęcia przez lekarza i lekarza dentystę realizowane są *co 2 tygodnie od ostatniego przyjęcia*. W opinii KMP takie sformułowanie może doprowadzić do dezinformacji wśród osadzonych odnośnie terminów przyjęć przez lekarza. Częstotliwość przyjęć ustaloną w grafiku należy wobec powyższego uzupełnić o konkretny termin kolejnego przyjęcia.

W 2011 r. lekarze podstawowej opieki zdrowotnej przyjęli 6657 pacjentów, a lekarze specjaliści 3796 pacjentów. Od początku bieżącego roku do końca sierpnia zrealizowano 4966 przyjęć z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej oraz 2401 konsultacji specjalistycznych.

Izby chorych zlokalizowane są na oddziale II. W trakcie wizytacji w izbach chorych byli zakwaterowani skazani zdrowi, co zgodnie z wyjaśnieniami udzielonymi przez kierownik oddziału terapeutycznego było podyktowane potrzebą zapewnienia osadzonym wymaganej powierzchni mieszkalnej. W opinii Mechanizmu takie rozwiązanie należy uznać za niedopuszczalne z uwagi na przeznaczenie izb chorych i wymóg ich natychmiastowej dostępności w przypadku zaistnienia szczególnych okoliczności, tj. chorób osadzonych.

Znaczna część osadzonych, z którymi przeprowadzono rozmowy zgłaszała uwagi dotyczące opieki medycznej. Przedstawiciele KMP otrzymali skargi poruszające kwestie długiego czasu oczekiwania na wizytę u lekarza specjalisty,

m. in. laryngologa oraz ortopedy, opryskliwego zwracania się przez personel medyczny do osadzonych oraz bagatelizowania zgłaszanych dolegliwości. Pojawiły się również głosy sugerujące, iż wizyta u lekarza przybiera raczej formę rozmowy niż rzetelnego zbadania stanu zdrowia osób zgłaszających się na badanie.

W trakcie rozmów osadzeni podnieśli również problem obecności funkcjonariuszy niewykonujących zawodu medycznego w trakcie badań lekarskich oraz komentowania przez nich zgłaszanych lekarzom dolegliwości. Zgodnie z udzielonymi przedstawicielom Mechanizmu informacjami analogiczne nieprawidłowości mają miejsce także w odniesieniu do konsultacji psychiatrycznych. Członkowie zespołu wizytującego mogli bezpośrednio przekonać się o prawdziwości zgłaszanych zarzutów. Zaobserwowali bowiem sytuację, w której badanie lekarskie odbywało się przy całkowicie otwartych drzwiach do gabinetu, a tym samym jego przebieg mógł być obserwowany nie tylko przez stojącego w przejściu pomiędzy gabinetem a korytarzem funkcjonariusza, ale także przez inne osoby postronne.

W opinii KMP obecność funkcjonariusza Służby Więziennej niewykonującego zawodu medycznego podczas udzielania świadczeń zdrowotnych osadzonemu narusza prawo do intymności i poszanowania godności osobistej. Zagwarantowanie bezpieczeństwa personelowi medycznemu jednostek penitencjarnych może być równie skutecznie realizowane w sytuacji, gdy funkcjonariusze Służby Więziennej niewykonujący zawodu medycznego będą przebywali poza pomieszczeniami służącymi do wykonywania świadczeń medycznych, np. za przymkniętymi drzwiami do gabinetu. Za słuszością takiego rozwiązania przemawia uregulowanie art. 22 ust. 2 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. z 2009 r. Nr 52, poz. 17), zgodnie z którym obecność przy udzielaniu pacjentowi świadczenia zdrowotnego osób innych niż personel medyczny dopuszczalna jest tylko wtedy, gdy jest to niezbędne ze względu na rodzaj świadczenia oraz art. 20 ust. 1, stanowiący, że pacjent ma prawo do poszanowania intymności i godności w czasie udzielania mu świadczeń zdrowotnych.

10. Oddziaływania kulturalno-oświatowe

Osadzonym przedkładana jest bogata oferta zajęć kulturalno-oświatowych. W jednostce organizowane są spotkania rodzinne z okazji Dnia Dziecka, zakończenia roku szkolnego oraz świąt Bożego Narodzenia, a także spotkania z zaproszonymi gośćmi. W okresie od początku 2011 r. do dnia wizytacji odbyło się 13 takich spotkań, a udział w nich wzięli m. in. pisarz, podróżnik, piosenkarze oraz sportowcy. Ponadto, skazani mogą uczestniczyć w zajęciach kulturalno-oświatowych oraz sportowych odbywających się poza terenem Zakładu (m. in. wyjścia do parku linowego, na basen, mecz ligi żużlowej, sprzątanie świata).

W jednostce funkcjonuje *Radiowęzeł ZK Rzeszów* oferujący słuchaczom szeroki wybór audycji własnych, m. in. magazyn sportowy i motoryzacyjny, dzieje literatury, kalendarium historyczne, audycje postpenitencjarne oraz o tematyce antyalkoholowej. W opinii KMP warto ich zakres tematyczny poszerzyć o audycje, w których osadzonym zostałyby przybliżone wyroki Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące kwestii związanych z odbywaniem kary pozbawienia wolności.

W ramach działalności radiowęzła osadzeni mają możliwość nagrywania dla dzieci czytanych przez siebie bajek.

Na uwagę zasługuje także fakt, że w Zakładzie wydawana jest gazetka *Na zamku* podejmująca kwestie promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej, a także realizowany jest program *KINO CEL-A*, w ramach którego osadzonym wyświetlane są filmy zawierające treści wychowawcze. Na oddziale III działa ponadto *Dyskusyjny Klub Filmowy*, a na VII – zespół literacki.

Także zajęcia sportowe mają zróżnicowany charakter. Osadzeni mogą brać udział w zajęciach w sali do ćwiczeń ruchowych, turniejach szachowych, w warcaby, tenisa stołowego oraz w dart. W jednostce funkcjonuje również amatorska liga piłki siatkowej.

W skład biblioteki zakładowej wchodzi biblioteka centralna oraz 9 punktów bibliotecznych zlokalizowanych na oddziałach mieszkalnych. Księgozbiór biblioteki liczy ponad 2 tys. woluminów i wzbogacany jest dzięki umowie,

zgodnie z którą z Biblioteki Wojewódzkiej w Rzeszowie dzierżawionych jest co kwartał 50 nowości wydawniczych.

Należy ponadto pokreślić, iż w zakresie organizacji zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych jednostka współpracuje z ponad 80 podmiotami, w tym: klubami sportowymi Stal Rzeszów i Resovia Rzeszów, Ambasadami Belgii, Holandii, Portugalii i Turcji oraz Studiami Filmowymi *Kadr*, *ZEBRA* i *TOR*.

Krajowy Mechanizm Prewencji wysoko ocenia starania jednostki o zapewnienie osadzonym możliwie różnorodnych i interesujących form spędzania wolnego czasu. Działalność kulturowo-oświatowa i sportowa stanowi bowiem nie tylko sposób minimalizowania negatywnych zjawisk związanych z izolacją więzienną, ale również stymuluje readaptację społeczną osadzonych.

Na wizytowanych oddziałach mieszkalnych znajdowały się świetlice wyposażone w krzesła, stoły do ping-ponga oraz telewizory. Stan trzech z nich należy określić jako dobry, jedynie świetlica zlokalizowana na oddziale IV wymaga remontu (zniszczona podłoga). Przy świetlicach prowadzone są punkty biblioteczne połączone ze świetlicą okienkiem podawczym.

Osadzeni w oddziale terapeutycznym objęci są działalnością Centrum K-O, mając więc możliwość uczestniczenia w organizowanych imprezach okolicznościowych, spotkaniach, konkursach i rozgrywkach. Z kolei oferta zajęć kulturalno-oświatowych adresowana do tymczasowo aresztowanych koncentruje się głównie na zajęciach organizowanych w świetlicach oddziałowych oraz czytelnictwie prasy i książek.

Większość osadzonych nie zgłaszała uwag w odniesieniu do zajęć kulturalno-oświatowych. Pojedyncze skargi dotyczyły problemów z dostępem do biblioteki centralnej oraz konieczności posiadania własnych raketek i piłek do ping-ponga.

11. Oddziaływania terapeutyczne

W Zakładzie Karnym w Rzeszowie funkcjonują 2 oddziały terapeutyczne przeznaczone dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi (z zaburzeniami osobowości, neurotycznych, z różnego rodzaju zespołami

psychoorganicznymi), przejawiających deficyty intelektualne (w stopniu lekkim i umiarkowanym), skazanych za popełnienie przestępstwa z art. 197-203 kk w związku ze stwierdzonymi zaburzeniami preferencji seksualnych, po przebytych psychozach, po leczeniu psychiatrycznym pozostający na podtrzymujących dawkach leków psychotropowych. Znaczny odsetek stanowią osoby z podwójną, a nawet potrójną diagnozą, zazwyczaj ze względu na zdiagnozowane uzależnienie od alkoholu lub środków psychoaktywnych przy współistniejących zaburzeniach niepsychotycznych lub upośledzeniu umysłowym.

Oddział II o pojemności 76 miejsc przeznaczony dla recydywistów penitencjarnych. Znajduje się na nim sala do terapii grupowej, wyposażona w sprzęt muzyczny oraz materace wykorzystywane do treningu relaksacyjnego, sala do terapii ruchowej zaopatrzona w sprzęt do ćwiczeń oraz sale terapii zajęciowej. Sale do terapii zajęciowej są obszerne, wystarczające do prowadzenia terapii, choć wyposażone ubogo. Niestety sale te nie mogą być w pełni wykorzystywane ze względu na to, że w jednostce zatrudniony jest jedynie jeden terapeuta zajęciowy. W związku z powyższym terapia zajęciowa może być prowadzona jedynie w jednej z sal, co znacznie ogranicza liczbę osób korzystających z tej formy terapii.

Oddział VI ma pojemność 75 miejsc i jest przeznaczony dla skazanych odbywających karę po raz pierwszy. Zlokalizowano na nim salę terapii grupowej, terapii zajęciowej (pracownia modelarska) oraz 2 sale terapii ruchowej, wyposażone w stół do ping-ponga, piłkarzyki, 3 rowery stacjonarne. W sali do terapii grupowej znajduje się lustro weneckie, co stwarza możliwość pracy pod superwizją.

Personel oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo stanowią kierownik oddziału (psycholog), 5 psychologów, 4 wychowawców, starszy instruktor terapii zajęciowej, 2 pielęgniarki, lekarz psychiatra – w ramach umowy cywilnoprawnej, 8 funkcjonariuszy działu ochrony. Wszyscy zatrudnieni psycholodzy oraz kierownik oddziału posiadają pełne wykształcenie psychologiczne oraz dodatkowe szkolenia i kwalifikacje. Dwie osoby ukończyły podyplomowe studia w zakresie

seksuologii, a jeden z psychologów jest biegłym w tym zakresie. Personel oddziałów prezentuje wysoki poziom profesjonalizmu.

W jednostce brak jest jednak certyfikowanego psychoterapeuty, co w pewnym stopniu zubaża ofertę oddziaływań terapeutycznych. Wydaje się celowym zaoferowanie niektórym ze skazanych pogłębionej psychoterapii prowadzonej przez certyfikowanego psychoterapeutę, zwłaszcza w przypadku zdiagnozowania poważniejszych i utrwalonych zaburzeń. Bez takiej możliwości wielu skazanych opuszcza jednostki penitencjarne z zaburzeniami i urazami psychicznymi z jakimi do nich trafili i które niejednokrotnie były przyczyną popełnienia przestępstw.

Psycholodzy zatrudnieni w jednostce nie mają zapewnionej superwizji, co zmusza ich do realizowania jej na własny koszt i często w ramach urlopu. Należy zauważyć, iż przy tego typu obciążającej psychicznie pracy zapewnienie superwizji wydaje się niezbędne jako czynnik z jednej strony zabezpieczający psychologów, z drugiej zaś znacznie zwiększający efektywność ich pracy. Także szkolenia dla psychologów odbywają się rzadko – raz w roku.

Personel oddziałów terapeutycznych prowadzi następujące programy terapeutyczne :

1. Program terapii sprawców przestępstw seksualnych (cykl podstawowy):
 - charakterystyka zachowań przestępczych (90 godzin),
 - trening empatii względem ofiar (26 godzin),
 - zapobieganie nawrotom (28 godzin);
2. Program przygotowawczy dla sprawców nieidentyfikujących się z problemem zaburzonej realizacji sfery seksualnej (motywujący):
 - anatomia uzależnienia (22 godziny),
 - identyfikacja wzorców uzależnienia (22 godziny),
 - konsekwencje uzależnienia (22 godziny),
 - podatność na uzależnienia (22 godziny);
3. Edukacja seksualna:
 - seksuologia biologiczna (14 godzin),
 - seksuologia społeczna (14 godzin),
 - seksuologia kulturowa (14 godzin);

4. Trening kompetencji społecznych:
 - poznawanie siebie (26 godzin),
 - pokonywanie własnych ograniczeń (50 godzin),
 - funkcjonowanie w relacjach (58 godzin);
5. Trening zastępowania agresji (ART):
 - trening umiejętności prospołecznych (10 godzin),
 - trening kontroli złości (10 godzin),
 - trening wnioskowania moralnego (10 godzin).

Ponadto, na oddziałach realizowane są zajęcia edukacyjne na temat alkoholizmu, trening umiejętności służących zdrowieniu *Trzeźwe życie*, trening relaksacyjny, program readaptacji społecznej *Perspektywa*, opowieści terapeutyczne (bajkoteria jako forma oddziaływań psychokorekcyjnych). Prowadzone są również takie oddziaływania jak: rozmowy psychokorektywne (indywidualne), elementy aktywizacji zawodowej, trening nawyków higienicznych, terapia zajęciowa, zajęcia sportowe (grupowe i indywidualne), spotkania AA.

Oferta oddziaływań terapeutycznych jest różnorodna i dostosowana do potrzeb odbiorców. Zastrzeżenie budzi zbyt mała ilość skazanych objęta tego typu oddziaływaniami. Na wyróżnienie zasługują programy kierowane do skazanych za przestępstwa seksualne.

Analiza opisu kolejnych bloków tematycznych, realizowanych programów wykazuje, że scenariusze zajęć są bardzo dokładnie opracowane i precyzyjnie rozplanowane czasowo. Dokumentacja działań prowadzona jest z dużą dbałością o przestrzeganie prawa do prywatności skazanych.

Zajęcia programowe-terapeutyczne prowadzi się w grupach 6-12 osobowych. Odbywają się one codziennie w godzinach 8.30 – 12.30 oraz 14.00 – 15.30. Oprócz zaplanowanych zajęć terapeutycznych skazani mogą zgłosić chęć spotkania z psychologiem. Psycholodzy dziennie przyjmują od 2 do 10 osób, zależnie od możliwości. Zazwyczaj powodem zgłoszenia są problemy bieżące.

Na obu oddziałach terapeutycznych przyjmuje jeden lekarz psychiatra. Liczba przyjęć określona jest comiesięcznym limitem. W roku 2011 psychiatra

oddziałów terapeutycznych przyjęła 408 pacjentów, a w roku 2012 do dnia wizytacji – 200 pacjentów. W opinii KMP wymiar pracy lekarza psychiatry nie jest w stanie zabezpieczyć potrzeb oddziałów terapeutycznych.

Znaczna część osób osadzonych na oddziałach terapeutycznych przyjmuje leki psychiatryczne i neurologiczne. Leki podawane są w tabletkach, jedynie w szczególnych przypadkach, na specjalne zlecenie lekarza, leki podaje się w postaci płynnej. Rano leki wydawane są przez pielęgniarki, a wieczorem przez oddziałowych.

12. Zatrudnienie

Zgodnie z danymi na dzień 18.09.2012 r. liczba zatrudnionych skazanych wynosiła 239, w tym wynagrodzenie otrzymywało 113 osób. Najliczniejszą grupę stanowili skazani zatrudnieni odpłatnie przy pracach porządkowych oraz pomocniczych na terenie zakładu.

W czasie wizytacji było zatrudnionych jedynie 15 osadzonych z oddziału terapeutycznego. Wszyscy wykonywali prace porządkowe oraz pomocnicze na rzecz jednostki – 6 odpłatnie i 9 nieodpłatnie. Wśród tymczasowo aresztowanych zatrudnienie znalazła zaledwie 1 osoba (nieodpłatne zatrudnienie przy pracach porządkowych oraz pomocniczych na rzecz jednostki).

Od początku 2011 r. szkoleniami kursowymi objęto 130 osadzonych, w tym 31 z oddziałów terapeutycznych. W ramach kursów przyuczano osadzonych do wykonywania zawodów: brukarz, technolog robót wykończeniowych, spawacz, tokarz.

13. Prawo do praktyk religijnych

W jednostce znajduje się kaplica pod wezwaniem Matki Boskiej Załęskiej. Opiekę duszpasterską nad osadzonymi sprawuje kapelan rzymskokatolicki, który odprawia msze w soboty oraz niedziele. Jednorazowo we mszy św. może uczestniczyć około 50 osób.

W większości osadzeni nie wnosili skarg odnośnie uczestnictwa we mszach św. oraz innych praktykach religijnych. Część rozmówców jednak kapela

postrzegala bardziej jako funkcjonariusza niz osobe sluzaca wsparciem duchowym.

14. Zalecenia

Na podstawie art. 19 Protokolu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub ponizajacego traktowania albo karania, Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca:

Dyrektorowi Zakladu Karnego w Rzeszowie-Zalęzu:

1. wyeliminowanie nieprawidlowosci w zwracaniu sie oraz traktowaniu osadzonych przez poszczegolne osoby z personelu jednostki;
2. przedstawienia zakresu podjetych dzialan i poczynionych na ich podstawie ustalen dotyczacych zgloszonych przypadkow naruszenia nietykalnosci cielesnej osadzonych;
3. wykonanie trwalej zabudowy kancikow sanitarnych w celach mieszkalnych;
4. wyposazenie pietrowych lozek w drabinki i barierki zabezpieczajace przed upadkiem;
5. wstawienie w celach mieszkalnych brakujacych kratki wentylacyjnych;
6. rozwazenie mozliwosci dostosowania jednej z cel mieszkalnych na oddziale innym niz XI do potrzeb osob z niepełnosprawnoscia;
7. zamontowanie w lazni uchwyty dla osob niepełnosprawnych;
8. zwiekszenie czestotliwosci kapieli dla osadzonych;
9. wyeliminowanie przypadkow pokrywania sie zajec na swietlicy z grafikiem spacerow;
10. rozwazenie mozliwosci prowadzenia rozmow telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane z ich adwokatami i pełnomocnikami;
11. przeformulowanie §38 Zarzadzenia Wewnetrznego;
12. udzielania tymczasowo aresztowanym w trakcie rozmow wstepnych kompleksowych informacji dotyczacych funkcjonowania w jednostce;
13. wywieszenie na korytarzu oddzialu II adresow instytucji stojacych na straży praw czlowieka;

14. uzupełnienie grafiku przyjęć lekarskich o datę kolejnego przyjęcia;
15. wykorzystywanie izb chorych zgodnie z przeznaczeniem;
16. przeprowadzanie badań lekarskich pod nieobecność funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego;
17. rozważenie możliwości zagwarantowania skazanym dostępu do psychoterapii indywidualnej;
18. rozważenie możliwości zapewnienia psychologom superwizji;
19. podjęcie starań w celu zwiększenia wymiaru pracy psychiatry w oddziale terapeutycznym;
20. podjęcie starań w celu zatrudnienia drugiego terapeuty zajęciowego.

Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Rzeszowie:

1. Przyznanie środków finansowych niezbędnych do wykonania zaleceń nr: 3,4,5,6,7.